
Lagar som tilltalar.

Sara Edenheim: **Begärets lagar**

Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi

Diss. Lunds universitet, Symposion Eslöv 2005 (283 sidor)

Låt mig börja med att säga att Sara Edenheims avhandling enligt min mening är en av de intelligentaste som framlagts på senare år. Den är innovativ, utmanande och tankeväckande samtidigt som den är underhållande läsning. För den teoretiskt bevandrade innebär den prövningar och omprövningar av redan intagna ståndpunkter.

När detta är sagt måste jag tillägga att boken fick mig att höja på ögonbrynen vid första genomläsningen. Avhandlingen diskuterar Statens Offentliga Utredningar med ämnena transsexualitet, intersexualitet, homosexualitet och transvestism från år 1935 till år 2001. Den analyserar dessa utredningar med hjälp av psykoanalytiska begrepp, vilket jag vid första påseendet fann egendomligt. Avhandlingar från juridisk fakultet brukar ha ett annat upplägg. Nu är ju detta en avhandling från filosofisk fakultet i ämnet historia. Så efter en andra genomläsning gav jag mig för infallsvinkeln och såg en vits i Edenheims ansträngningar att försöka plocka fram den normerade ”individ” som produceras av de undersökta utredningarna, i stället för den sociala inverkan på samhället lagarna har fått. För mig är lagtexter annars en samhälleligt verksam substans och inte en individualpsykologisk entitet.

Men med en psykologisk inriktning följer också en därtill hörande begreppsapparat. Sara Edenheim har bland annat utgått från Julia Kristevas objekt, men även hämtat analysverktyg från Judith Butler (performativitet) och Louis Althusser (interpellation) som undersökningsredskap i sina analyser. Samtliga begrepp, vill jag ändå tillägga, är mest användbara på avgränsade subjekt, inte på generellt hållna lagtexter. Men för Edenheim är lagtexternas performativitet och framkallande av vissa, bestämda subjekt ett avgörande moment i framställningen.

Avhandlingens ansats tas emellertid från en annan fransk filosof – Michel Foucault.

En så kallad *genealogisk* historiedefinition genomsyrar nämligen den egna undersökningen och en introduktion till detta begrepp är därför nödvändig. [...] Varje anspråk på det förflutna görs, enligt Foucault, alltid utifrån en samtida kontext, det vill säga en kontext som alltid redan är beroende av en viss politisk rationalitet. Varje tidpunkt eller varje generation blir i den mening specifik då den måste lösa sina konflikter utifrån de maktrelationer och förutsättningar som finns till hands just då. [...] Det förflutna reproduceras med andra ord inte som ett egentligt minne och inte heller med hjälp av ett egentligt igenkännande. [...] Metodmässigt innebär en genealogisk definition av det förflutna en rad saker. Den vanligaste och kanske mest kända är genealogens utgångspunkt i nuet, där ett samtidsfenomen har gett upphov till ett intresse vars härstamning (genealogi) man önskar förstå. [...] Härstamning är genealogens misstänksamma härledning av ett fenomen där den redan nämnda officiella kausaliteten ifrågasätts, medan tron på ett ursprung snarare är just ett exempel på den kausalitet och det sanningsanspråk som genealogen ifrågasätter. (S. 14 ff)

Här klargörs, på ett tydligt sätt, den historiska metod som Edenheim applicerar på de utvalda statliga utredningarna. Den är genialisk då den samtidigt betonar varje texts performativa aktiviteter – alltså även den egna framlagda avhandlingens. Den postmoderna synen på historien och historievetenskapen har ju som utgångspunkt den klivna ansatsen i dåtid/nutid, där själva det åtskiljande snedstrecket är det viktiga och produktiva. Genom att sätta nutiden som en produkt av dåtiden i en särskiljande aktivitet genereras både ”nutid” och ”dåtid” i en och samma språkliga rörelse. Det som genererar är en aktivitet, en åtskillnad eller för att tala med Jacques Derrida – *la différence* (där ett *a* fått ersätta ett förväntat *e* i det franska ordet) – ett ord som Derrida ständigt förnekar vara ett begrepp, alltså en fix form eller idé, utan alltid betonar såsom varande en analys och en handling. Att Sara Edenheim är fullt förtrogen med denna syn på språkets performativa aspekter kommer till exempel fram i följande citat:

Begreppet individ blir helt enkelt liktydigt med en specifik könstillhörighet och det är här interpellationen äger rum: individen benämns endast som *alltid havande* en tydlig könstillhörighet, eftersom ett uteslutande av en sådan inte är kompatibelt med definitionen av en individ. När individen tilltalas genom utredningens inledande text sker alltså flera saker samtidigt: en specifik könstillhörighet definieras som en nödvändig del av *definitionen* av ett subjekt *och* en specifik könstillhörighet producerar detta subjekt. Samtidigt framställs utredningens argument för en lag rörande fastställande av könstillhörighet som en del i ett projekt med individens rättigheter som utgångsläge. (S. 139)

Här framställs just en texts dubbla tilltal – ett synsätt som dekonstruktionen brukar framhålla i postmodern analys. Den förelagda statliga utredningen interPELLerar, det vill säga tilltalar ett subjekt. Och det är genom detta tilltal som subjektet uppfattar sig självt som subjekt. Här brukar också ordet subjekt (*sujet*,

subject) användas i franska och engelska både i betydelsen avgränsad individ och i betydelsen undersåte.

Sara Edenheim skriver:

Interpellation är i Althusser's tillämpning det benämmande genom vilket individen blir ett subjekt inom och för det maktsystem som han kallar för ideologi; att bli erkänd och benämnd medför alltså samtidigt en legitimering av maktens suveränitet. Subjektifiering är enligt Althusser den process som utlöses i en individ när hon blir erkänd av en institutionaliserad ideologi. (S. 61)

Här kan vi återigen se den dubbla rörelsen i sättandet av individen – lagtext/individ. Dels skapar makten ett redskap för disciplinering och åtydning genom en viss text och dels svarar en individ på detta tilltal genom att bli den individ som texten skapar. På detta kan den tillblivande individen givetvis svara antingen med underkastelse under lagen eller med ett uppror mot den. Men själva tillskapandet finns där i båda fallen – representerat genom det åtskiljande snedstrecket. Genom historien har ett antal sådana dikotomier varit verksamma och tenderat att ständigt återskapa sig. Överklass/underklass, Gud/Satan, förmuft/vidskepelse, manligt/kvinnligt, kapital/arbete och heterosexualitet/homosexualitet är några sådana exempel. Det begrepp som står till vänster i dikotomin är det överordnade och det till höger är det underordnade. Den som kämpar för underklassens eller arbetarklassens upprättelse tenderar att ständigt återskapa den ordning han eller hon vill undergräva. Och det som producerar detta återskapande är just snedstrecket – återskapandet av det som står på andra sidan snedstrecket – upprättandet av en motpol för att få något att kämpa mot och något annat att kämpa för. Det är likadant med homosexuellas kamp. Den vill uppnå frigörelse från det heterosexuella samhälle vi alla lever i, men genom att göra detta befäster den ännu starkare den heterosexualitet den vill utmana.

Utifrån det perspektivet skulle man kunna säga att en analys av den heterosexuella matrisen inte egentligen fokuserar på det avvikande i sig, utan i stället på normerna som producerar det avvikande. (S. 50)

Den norm som producerar ställer heterosexualitet/homosexualitet i motsatsställning till varandra. Det avvikande skulle då kunna sägas vara homosexualiteten, men som Edenheim visar är det inte alltid så. Det är en omoralisk eller icke önskvärd sexualitet som lagtexterna vill bestraffa. Genom att ”normalisera” homosexualiteten och inkorporera den i den heterosexuella tvåsamhetens familjeideologi neutraliseras ”farligheten” eller det asociala i den otyglade eller icke-normerade homosexualiteten. Den heterosexuella matrisen – ett begrepp hämtat från Butler – tenderar att innefatta de delar av ”det motsatta” som den kan förstå och begripliggöra. Lagtexten verkar genomgående ha ett

tvåkönat perspektiv och saknar förmåga att tänka utanför dikotomin man/kvinna. Detta faktum återkommer Edenheim till åter och åter igen.

Så kallat otydligt kön beskrivs som ett fall för medicinvetenskapen, och den medicinska diskursens inflytande på juridiken under 1900-talet framstår i denna utredning tydligt. Från en *juridisk* synvinkel argumenterar dock utredningen för en stabil och tydlig könstillhörighet främst utifrån de redan existerande juridiska definitionerna: det finns bara män och kvinnor i juridiska texter och många lagar är beroende av denna dikotomi för att de skall vara begripliga. (S. 76)

Här firar Sara Edenheim triumfer i sin framställning av de statliga utredningarnas outtalade förutsättningar. Det finns bara man och kvinna och ett begär som är manligt – ett begär som tillfredsställs genom mannens penetrerande av kvinnan. Kapitel 3: Exkludering, inkludering och adaption av kroppar, blir en utmärkt genomgång av hur kroppar framskapas i de juridiska texterna och hur normalitet sätts som motsats till det icke-normala och det icke önskvärda. Även nästföljande kapitel i texten är lysande i sitt försök att tänka annorlunda om hur lagen skapar efterlevnad och normalitet i samhället genom att utgå från ett tilltalat subjekt, som genom tilltalet legaliseras.

Mitt syfte är att försöka förstå interpellationens roll i en heteronormativ subjektifiering. Frågorna i detta sammanhang handlar bland annat om hur lagen försöker att reproducera legitima subjekt, vad den samtidigt utesluter i denna process, hur lagväsendet legitimerar sig själv som överordnad institution, och slutligen, vad som uppnås genom interpellationen i samband med subjektifiering och abjektion i en heterosexuell matris? (S. 137)

Abjektionsbegreppet hämtar Edenheim som sagt från Kristeva och hon definierar det i samband med subjektifieringsprocessen på följande sätt: ”Därför förkastas och utesluts alla sådana intryck som kan hota och störa den ordning som byggts upp av och omkring subjektet. Denna process benämns här abjektion” (s. 71) Det abjekta är också det som är ”äckligt” och icke-godtagbart i samhället. I de behandlade lagtexterna är det till exempel hermafroditer och könsligt ofullgångna individer, som alltid måste korrigeras till att bli antingen män eller kvinnor. Likaså är det manliga homosexuella begäret något ”obegripligt” eftersom sexualitet genomgående ses som en penetrering genomförd av en man och att då penetrera en annan man blir en motsägelse i sak och ett abjekt.

Vad vill då denna avhandling genomföra med sitt givna utredningsmaterial som föremål för sin aktivitet? Edenheim skriver:

hur definieras och artikuleras det som i materialet kallas för homosexualitet, intersexualism och transsexualism? Hur argumenterar de offentliga utredningarna för dessa definitioner och artikuleringar? Vad reproducerar och implicerar utredningarna genom dessa? (S. 13)

Och för att utföra denna genomgång av de statliga utredningarna vänder sig Sara Edenheim till olika vetenskapliga fält för att finna diskurser att filtrera lagtexterna genom och infallsvinklar som kan ge nya och oväntade resultat av sin undersökning. Hon vänder sig främst till följande områden:

poststrukturalistisk feministisk forskning med fokus på den (upp)levda kroppen, rättsvetenskaplig feministisk forskning, modemitetsforskning, problematiserande feministisk forskning rörande medicin och kropp samt problematiserande forskning rörande homosexualitet som identitet. (S. 30)

Och vad kommer så Edenheim fram till efter sin analys av utredningstexterna? Hon spaltar upp sina resultat i sex grupper. Samtliga är trovärdigt analyserade och noggrant genomgångna i avhandlingen. Jag tänker bara presentera en av slutledningarna nedan:

Alla utredningar strävar efter att skapa ett heterosexualiserat samband mellan kön, könsupplevelse och begär där exempelvis homosexualitet definieras som ett inverterat heterosexuellt begär och där inter- och transsexuellas könstillhörigheter definieras utifrån vilket kön de antas kunna ha en sexuell relation med i framtiden. (S. 237)

Tydligare kan inte den heterosexuella matrisens övervåld över tänkandet presenteras. Det finns ett både uttalat och outtalat mönster i utredningstexterna som är lagmässigt tvingande – framskapa dig själv som man eller kvinna, men skapa absolut inte dig själv som någonting ”annat”!

Sara Edenheim är i dag verksam vid Malmö högskola. Hon kommer säkert att producera fler nyskapande verk i framtiden, om inte undervisning och kameralaplikter tar för mycket tid. Hennes avhandling är ett utmärkt intellektuellt arbete, som förtjänar att läsas av alla som sysslar med genusforskning.

Jan Magnusson